

Stwardnienie rozsiane i napady padaczkowe

Hélène Catenox,^{1,2,3} Romain Marignier,^{2,3,4} Cecile Ritleng,^{4,5} Marion Dufour,^{4,5} François Mauguière,^{1,2,3} Christian Confavreux,^{2,3,4,5} Sandra Vukusic^{2,3,4,5}

¹ Service de Neurologie Fonctionnelle et d'Epileptologie, Hôpital Neurologique Pierre Wertheimer, Hospices Civils de Lyon, Bron, Francja

² Université de Lyon, Lyon, Francja

³ Institut Fédératif des Neurosciences de Lyon, Lyon, Francja

⁴ Service de Neurologie A, European Database for Multiple Sclerosis (EDMUS) Coordinating Center

⁵ INSERM U 842, Hôpital Neurologique Pierre Wertheimer, Hospices Civils de Lyon, Bron, Francja

Adres do korespondencji:
Dr Hélène Catenox
Service de Neurologie Fonctionnelle et d'Epileptologie, Hôpital Neurologique Pierre Wertheimer, 59 boulevard Pinel, 69677 Bron cedex, France

email: helene.catenox@chu-lyon.fr

Multiple Sclerosis Journal 2011
17(1) 96-102

Neurologia po Dyplomie
2011; 6 (4): 9-16

SŁOWA KLUCZOWE: niesprawność, padaczka, stwardnienie rozsiane, drgawki, stan padaczkowy, leczenie

ZAŁOŻENIA: Związek między padaczką a stwardnieniem rozsianym (SM) nie jest zbiegiem okoliczności.

CEL PRACY: Porównanie chorych na stwardnienie rozsiane z napadami padaczkowymi i bez napadów.

METODY: Z 5041 chorych ze stwardnieniem rozsianym wyodrębniono 102 pacjentów (2%) z napadami drgawkowymi. U 67 z nich nie znaleziono przyczyny napadów innej niż stwardnienie rozsiane.

WYNIKI: Mediana wieku wystąpienia pierwszego napadu padaczkowego u tych 67 chorych wynosiła 33 lata. Napad drgawkowy był pierwszym objawem stwardnienia rozsianego u siedmiu chorych. Łącznie u 62 (92,5%) pacjentów obserwowano tylko jeden lub kilka napadów drgawek, a u 18 (27%) przynajmniej raz wystąpił stan padaczkowy, w dwóch przypadkach zakończony zgonem. W porównaniu z pacjentami ze stwardnieniem rozsianym bez napadów padaczkowych nie zaobserwowano różnic pod względem płci, przebiegu choroby oraz czasu od jej wystąpienia do przejścia w fazę postępującą. Natomiast mediana wieku w chwili zachorowania była mniejsza (25 vs 30 lat, $p < 0,0001$), ponadto stwierdzono związek między krótszym czasem od zachorowania do wystąpienia nieodwracalnej niesprawności.

PODSUMOWANIE: Badanie potwierdza zwiększone ryzyko wystąpienia napadów drgawkowych u chorych na stwardnienie rozsiane. Podkreśla także, że napad padaczkowy może być pierwszym objawem stwardnienia rozsianego, a także zwraca uwagę na częstotliwość i niebezpieczeństwo związane ze stanem padaczkowym.

Wprowadzenie

Stwardnienie rozsiane jest najczęstszą przewlekłą zapalną chorobą ośrodkowego układu nerwowego u dorosłych. Częstość występowania napadów padaczkowych u pacjentów ze stwardnieniem rozsianym jest przedmiotem dyskusji od wielu lat. Uważa się, że napady drgawkowe występują częściej u chorych z SM (0,5 do 8%)¹ niż w populacji ogólnej (0,27 do 1,76% w ostatnim

opracowaniu).² Patofizjologia napadów drgawkowych w stwardnieniu rozsianym pozostaje nieustalona. W badaniach neuropatologicznych i neuroobrazowych^{6,7,8} podkreśla się znaczenie korowych ognisk zapalnych³ oraz nieprawidłowego przewodzenia we włóknach zmielinizowanych.^{4,5}

Niektórzy badacze sugerują, że pojawienie się napadów drgawkowych może być związane z ciężkością SM.⁹ Jednak biorąc pod uwagę rzadkie występowanie napadów padaczkowych w przebiegu stwardnienia rozsianego oraz niewielką liczbę chorych we wcześniejszych badaniach, trudno jest ocenić, czy pewne cechy kliniczne stwardnienia rozsianego są powiązane z występowaniem napadów drgawkowych.

W niniejszej pracy, mającej na celu analizę cech klinicznych napadów padaczkowych występujących u chorych na SM, wykorzystano dane pochodzące z Lyon Multiple Sclerosis Cohort, bazy danych unikalnej pod względem wielkości i ilości zawartych informacji.

Materiał i metody

PACJENCI

Dane na temat pacjentów uzyskano z Lyon Multiple Sclerosis Cohort, rejestru założonego w Klinice Neurologicznej w Lyonie w roku 1976. Klinika Neurologiczna w Lyonie jest ośrodkiem referencyjnym dla weryfikacji rozpoznania, leczenia i dalszej obserwacji chorych na stwardnienie rozsiane z miasta Lyon i regionu Rodan-Alpy.¹⁰ Lyon zlokalizowany jest w departamencie administracyjnym Rodan, zamieszkałym przez 1 670 000 mieszkańców (dane z 2006 r.) i będącym jednym z ośmiu wchodzących w skład regionu Rodan-Alpy, którego ludność liczy 6 005 000 mieszkańców (dane z 2006 r.). Populacja regionu jest w większości rasy białej i można ją uznać za stabilną do roku 2006. Rejestr obejmuje wszystkich chorych z rozpoznaniem stwardnienia rozsianego, badanych w klinice przynajmniej raz. Baza danych została skomputeryzowana w roku 1976 i włączona do European Database for Multiple Sclerosis (EDMUS) w roku 1990.¹¹

Indywidualne opisy przypadków zawierają dane osobowe i demograficzne, wywiad chorobowy, kluczowe informacje dotyczące przebiegu choroby (rzuty, początek fazy postępującej, daty osiągnięcia kolejnych etapów niesprawności), wyniki badań biochemicznych, elektrofizjologicznych oraz neuroobrazowych, a także stosowane leczenie. Dane z wywiadu są wprowadzane retrospektywnie podczas pierwszej wizyty chorego w klinice. Następnie w trakcie kolejnych wizyt, zazwyczaj raz w roku, są one prowadzone w sposób prospektywny. Nowe dane są automatycznie sprawdzane pod względem zgodności z wcześniejszymi. Poufność i bezpieczeństwo danych są chronione zgodnie z zaleceniami Francuskiego Komitetu Narodowego „Informatique et Libertés”. Wszyscy pacjenci podpisują formularz świadomej zgody na przechowywanie swoich danych w rejestrze.

DEFINICJA CHOROBY I GROMADZENIE DANYCH

Rozpoznanie stwardnienia rozsianego było ustalane zgodnie z kryteriami Posera.¹² Przebieg choroby klasyfikowano jako rzutowo-remisyjny, wtórnie postępujący oraz pierwotnie postępujący, według obowiązującej klasyfikacji.^{11,13} Rzut SM definiowany był jako wystąpienie, nawrót lub nasilenie istniejących objawów neurologicznych trwające powyżej 24 godzin i zazwyczaj kończące się częściową lub całkowitą remisją.^{11,13} Na każdej wizycie oceniano stopień niesprawności za pomocą skali niesprawności Kurtzkego (Kurtzke disability status scale, DSS) w celu oceny zaawansowania choroby.¹⁴ Szczególną uwagę zwracano na trzy wartości punktowe, które łatwo było określić, nawet w ocenie retrospektywnej. Wynik 4 punkty we wspomnianej skali odzwierciedla ograniczenie zdolności do poruszania się bez pomocy czy odpoczynku na dystansie większym niż 500 m. Wynik 6 punktów oznacza zdolność do poruszania się z pomocą jednostronnych przyrządów pomocniczych na dystansie do 100 metrów bez odpoczynku. Wynik 7 punktów odpowiada zdolności do poruszania się na dystansie nie dłuższym niż 10 metrów bez odpoczynku z podparciem o ścianę lub meble. Niesprawność definiowano jako nieodwracalną, gdy uzyskany wynik w powyższej skali utrzymywał się przez co najmniej 6 miesięcy, nie brano pod uwagę przemijających zaostrzeń związanych z wystąpieniem rzutu choroby. Nieodwracalną niesprawność oceniano dla każdego pacjenta zawsze, gdy było to konieczne.

Napady padaczkowe są rejestrowane w bazie EDMUS jako objaw SM. Pozwoliło to na automatyczne wyodrębnienie tej grupy pacjentów spośród wszystkich włączonych do bazy oraz potwierdzenie występowania napadów drgawkowych i określenia ich charakteru. Analizowano semiologię napadów, występowanie stanu padaczkowego, zmiany w zapisie elektroencefalograficznym (EEG) oraz odpowiedź na leczenie przeciwpadaczkowe. We wszystkich przypadkach poszukiwano ewentualnych czynników współistniejących, które mogły być odpowiedzialne za wystąpienie drgawek. Na tej podstawie oceniano związek między napadami padaczkowymi a SM jako prawdopodobny lub nieprawdopodobny. Z dalszej oceny wykluczano chorych z innymi objawami napadowymi, takimi jak neuralgia nerwu trójdzielnego lub skurcze toniczne, które mogły być mylnie uznane za napady padaczkowe.

ANALIZA STATYSTYCZNA

Convafreux i Vukusic w kwietniu 1997 szczegółowo przedstawili charakterystykę pierwszych 1844 chorych ze stwardnieniem rozsianym włączonych do bazy danych.¹⁵ Aby porównać chorych z SM z padaczką i bez padaczki, autorzy zdecydowali o zestawieniu danych pacjentów włączonych do badania z grupą 1844 pacjentów bez napadów drgawkowych, wyodrębnioną z powyżej omawianego rejestru ($n=1817$), ponieważ dane w obu tych populacjach były podobnej jakości. Spośród chorych z tej grupy do dalszej analizy statystycznej włączono jedynie tych, u których związek

między stwardnieniem rozianym a padaczką uznano za prawdopodobny. Dla porównania wieku chorych w chwili zachorowania, płci i przebiegu choroby zastosowano test T oraz chi kwadrat. Za pomocą krzywych przeżycia Kaplana-Meiera przedstawiono mediany czasu do osiągnięcia nieodwracalnego wyniku 4, 6 i 7 punktów w skali DSS oraz czasu do progresji. Krzywe przeżycia porównano przy zastosowaniu testu logarytmicznych rank. Wszystkich obliczeń dokonywano za pomocą oprogramowania SAS (SAS dla Windows, wersja 9.2).

Wyniki

CHARAKTERYSTYKA PACJENTÓW

Do czerwca 2007 roku do bazy danych chorych na stwardnienie roziane w Lyonie włączono 5633 pacjentów. Łącznie u 5041 z nich, zgodnie z kryteriami Posera, rozpoznano prawdopodobne lub pewne stwardnienie roziane. Pozostałych 592 wykluczono z końcowej analizy, ponieważ rozpoznanie choroby było u nich jedynie możliwe. U 102 (2%) z 5041 pacjentów wystąpił przynajmniej jeden napad padaczkowy w życiu. W grupie tej było 68 kobiet i 34 mężczyzn. Mediana wieku zachorowania na SM wynosiła u nich 26,0 lat (średnio 26,7, zakres 7-49), a mediana wieku wystąpienia pierwszego napadu padaczkowego 29,0 lat (średnio 29,6, zakres 1-70).

Napady padaczkowe wystąpiły przed zachorowaniem na stwardnienie roziane u 26 chorych (u tych pacjentów średni czas między pierwszym napadem drgawkowym a początkiem stwardnienia rozianego wynosił $18,8 \pm 10,9$ roku, zakres 2-44), w chwili zachorowania u 7, a u 69 już po zachorowaniu (średni czas $11,1 \pm 10,6$ roku, zakres 1-49). U 35 pacjentów związek między stwardnieniem rozianym a padaczką był mało prawdopodobny, ponieważ napady drgawkowe występowały na wiele lat przed początkiem SM, najczęściej w niemowlęctwie lub w dzieciństwie ($n=24$) lub współistniała u nich inna choroba układu nerwowego, mogąca tłumaczyć drgawki, takie jak krwotok mózgowy ($n=6$), wewnątrzczaszkowy proces rozrostowy ($n=4$) lub odstawienie benzydiazepin ($n=1$).

PACJENCI, U KTÓRYCH ZWIĄZEK PRZYCZYNOWY MIĘDZY STWARDNIENIEM ROZSIANYM A PADACZKĄ JEST PRAWDOPODOBNY (TAB. 1)

U 67 chorych ze stwardnieniem rozianym (1,3% znajdujących się w bazie danych), 23 mężczyzn i 44 kobiet, wystąpił przynajmniej jeden napad drgawkowy, niemający innej przyczyny niż choroba podstawowa.

Mediana wieku w chwili wystąpienia pierwszego napadu drgawkowego wynosiła 33,0 lata (średnio 34,5, zakres 16-70). Pojawienie się napadów w trakcie rzutu obserwowano jedynie u czterech chorych (6,0%). U siedmiu

TABELA 1. KLINICZNA I ELEKTROFIZJOLOGICZNA CHARAKTERYSTYKA NAPADÓW PADACZKOWYCH W PRZEBIEGU STWARDNIENIA ROZSIANEGO, BĘDĄCEGO PRAWDOPODOBNIIE PRZYCZYNĄ PADACZKI

n (%)	67/5041 (1,3%)
Wiek w chwili wystąpienia napadów padaczkowych (w latach)	
Średni $\pm$ SD	34,5 $\pm$ 12,8
Mediana	33,0
Zakres	16-70
Typ napadów, n (%)	
Napady częściowe	34 (50,7%)
sGTCS	28 (41,8%)
GTCS	33 (49,3%)
Stan padaczkowy	18 (26,9%)
Czas trwania choroby w chwili wystąpienia pierwszego napadu (w latach) u pacjentów, u których napad wystąpił po rozpoznaniu stwardnienia rozianego (n=60)	
Średni $\pm$ SD	10,6 $\pm$ 10,2
Mediana	7,0
Zakres	0-36
Wynik w skali DSS w czasie wystąpienia pierwszego napadu u pacjentów, u których napad wystąpił po rozpoznaniu stwardnienia rozianego (n=60), n (%)	
$\leq$ DSS 4	36 (60%)
DSS 5-6	10 (16,7%)
$\geq$ DSS 7	14 (23,3%)
Liczba napadów, n (%), [średni czas obserwacji, w latach*]	
1	29 (43,3%) [4,4]
<5	33 (49,6%) [9]
Często	5 (7,5%) [7,6]
Dane z 51 zapisów EEG wykonanych w okresie międzynaпадowym, n (%)	
Prawidłowe	19 (37,2%)
Nieprawidłowe	32 (62,8%)
Zwolnienie czynności podstawowej	
Ogniskowe fale wolne	19 (60%)
Ogniskowe iglice	11 (34%)
Wyładowania napadowe	2 (3,9%)
Długoterminowe leczenie przeciwpadaczkowe, n (%)	
Brak	5 (7,5%)
Monoterapia	56 (83,6%)
Politerapia	6 (8,9%)

sGTCS – wtórnie uogólnione napady kloniczno-toniczne, GTCS – uogólnione napady toniczno-kloniczne, DSS – skala niesprawności Kurtzkiego. *Obserwacja po wystąpieniu pierwszego napadu.

pacjentów (10,5%) w analizie retrospektywnej rozważano napad drgawkowy jako pierwszy objaw kliniczny stwardnienia rozianego. U pozostałych 60 chorych pierwszy napad padaczkowy wystąpił średnio po 10,6 roku (mediana 7,0 lat) od początku choroby. U 34 pacjentów (50,7%) obserwowano napady częściowe, przede wszystkim ruchowe (76,5% z 34), napady częściowe złożone występowały znacznie rzadziej (5,8%). Napady wtórnie uogólnione obserwowano dość często (41,8%). Łącznie u 18 chorych (26,9%) wystąpił przynajmniej jeden stan padaczkowy, u dziewięciu z nich (13,4%) był to pierwszy objaw padaczki. U 12 chorych stan padaczkowy miał charakter uogólniony, u sześciu ogniskowy ruchowy. Przypuszczalną przyczyną było stwardnienie roziane. Nie znaleziono innej przyczyny napadu, w szczególności nie było nią odstawienie leków przeciwpadaczkowych.

WYNIKI BADAŃ EEG

Międzynapadowy zapis EEG uzyskano u 51 chorych. U 19 (37%) zapis był prawidłowy. Spośród 63% pacjentów z nieprawidłowym zapisem EEG u 25% obserwowano zwolnienie czynności podstawowej, iglice u 34%, ogniskowe fale wolne u 60% i u dwóch chorych wyładowania napadowe.

ROKOWANIE I LECZENIE PADACZKI

U pięciu chorych (7,5%), u których wystąpił tylko jeden napad, nie włączano leczenia przeciwpadaczkowego. U 56 pacjentów (83,6%) stosowano monoterapię, a u sześciu (8,9%) politerapię. U 10 chorych po odstawieniu leczenia nie obserwowano nawrotów.

U 62 pacjentów (92,5%) miał miejsce tylko jeden (43,3%) lub kilka (poniżej 5) napadów (49,3%). Średni czas obserwacji po pierwszym napadzie wynosił 6,9 roku. U pięciu chorych (7,5%) padaczka miała ciężki przebieg, z częstymi napadami (średni czas obserwacji do 7,6 roku), niepoddającymi się leczeniu. Stan padaczkowy występował dość często (18 na 67 chorych, 26,9%), nierzadko miał charakter nawrotowy, a u dwóch chorych zakończył się zgonem.

PORÓWNANIE CECH KLINICZNYCH CHORYCH ZE STWARDNIENIEM ROZSIANYM ORAZ NAPADAMI PADACZKOWYMI I BEZ NAPADÓW (TAB. 2)

W chwili wystąpienia pierwszego napadu drgawkowego, który miał miejsce już po zachorowaniu na stwardnienie roziane, przebieg choroby u 37 pacjentów (61,7%) miał charakter rzutowo-remisyjny, u 16 (26,7%) wtórnie postępujący, a u siedmiu (11,6%) pierwotnie postępujący. Stopień niesprawności oceniano na ≤ 4 u 36 pacjentów (60%), między 5 a 6 u 10 (16,7%) i ≥ 7 u 14 (23,3%).

W porównaniu z 1817 pacjentami ze stwardnieniem rozsiąnym, których dane znajdują się w bazie autorów, u 67 chorych z napadami padaczkowymi nie stwierdzono różnic pod względem płci, przebiegu choroby (rzutowo-remisyjny *vs* pierwotnie postępujący) oraz czasu od zachorowania do przejścia w fazę postępującą. Odwrotnie, mediana

wieku zachorowania na stwardnienie roziane była mniejsza (24 *vs* 30 lat, $p < 0,0001$). Siedmiu chorych z napadami padaczkowymi (10,5%) zachorowało przed 16 rokiem życia, dlatego ich mediana wieku w chwili przejścia choroby w fazę postępującą była mniejsza (34,0 *vs* 39,1 roku). Jak przedstawia rycina 1, obserwowano trend w kierunku krótszego czasu między zachorowaniem na stwardnienie roziane a osiągnięciem 4 pkt w skali DSS (ryc. 1A), lecz nie było to istotne statystycznie. Stwierdzano natomiast istotny statystycznie krótszy czas między zachorowaniem na stwardnienie roziane a osiągnięciem 6 pkt w skali DSS (ryc. 1B) ($p = 0,028$).

ZWIĄZEK Z LECZENIEM STWARDNIENIA ROZSIANEGO

W czasie wystąpienia napadu 63,8% chorych nie otrzymywało leczenia modyfikującego przebieg choroby, 22,7% było leczonych lekami immunosupresyjnymi (przede wszystkim azatiopryną, ale także cyklofosfamidem, mitoksantronem, metotreksatem lub mykofenolatem mofetilu), a 13,4% przyjmowało leki immunomodulujące (6,7% interferon, 6,7% octan glatirameru).

Omówienie

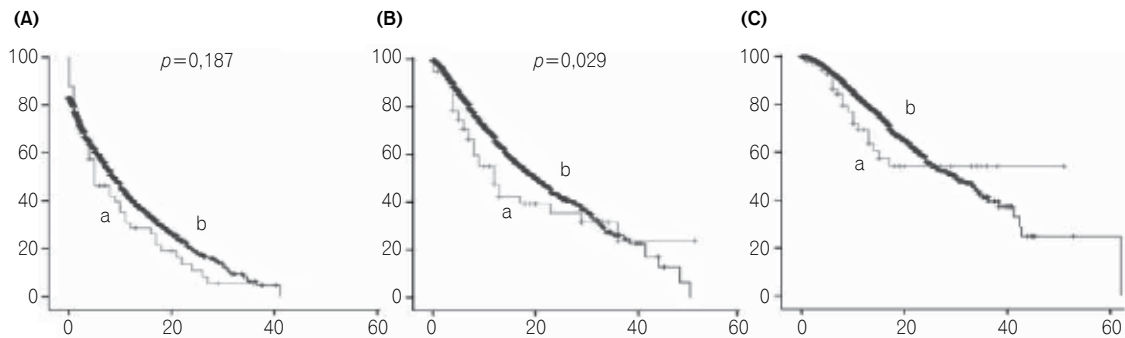
Autorzy przedstawili jedną z najważniejszych kohort pacjentów z SM i napadami padaczkowymi (102 z 5041 chorych), przy czym rozpowszechnienie napadów padaczkowych wynosi 2%. W porównywalnej grupie 5715 pacjentów ze stwardnieniem rozsiąnym napady wystąpiły u 136, lecz 51 chorych zostało wykluczonych z dalszej analizy, ponieważ nie można było potwierdzić rozpoznania stwardnienia rozianego zgodnie z obowiązującymi kryteriami.¹⁶ W przeglądzie 29 doniesień klinicznych, obejmujących łącznie 17 239 pacjentów ze stwardnieniem rozsiąnym, Poser i Brinar określili średnią i medianę rozpowszechnienia napadów padaczkowych, odpowiednio 2,3 i 2,7% (zakres 0,5-10,8%).¹⁷ Podobnie wykazano, że rozpowszechnienie padaczki, z uwzględnieniem odniesienia do wieku, jest około trzykrotnie większe niż w populacji ogólnej.^{18,19} Dane autorów dotyczące rozpowszechnienia mogą być niedoszacowane z powodu retrospektywnego charakteru analizy. Nie można mieć pewności, że napady padaczkowe zostały odnotowane i zarejestrowane u wszystkich chorych w bazie, zwłaszcza gdy występowały przed zachorowaniem na stwardnienie roziane. Większe prawdopodobieństwo odnotowania i wprowadzenia do bazy można przyjąć w przypadku napadów, które wystąpiły w trakcie rzutu lub w momencie zachorowania na stwardnienie roziane.

Autorzy nie znaleźli żadnej korelacji między rodzajem leczenia stwardnienia rozianego, szczególnie interferonem β , a występowaniem napadów padaczkowych, co jest zgodne z piśmiennictwem,^{1,20} mimo że znane są doniesienia mówiące o obniżeniu proggu drgawkowego u chorych leczonych interferonem β .^{19,21}

TABELA 2. PORÓWNANIE CHARAKTERYSTYKI DEMOGRAFICZNEJ I KLINICZNEJ CHORYCH ZE STWARDNIENIEM ROZSIANYM I PADACZKĄ ORAZ BEZ PADACZKI

	Pacjenci ze stwardnieniem rozsianym i padaczką, n=67	Pacjenci ze stwardnieniem rozsianym bez padaczki, n=1817	p
Płeć, n (%)			
Mężczyźni	23 (34,3%)	651 (35,8%)	0,8014
Kobiety	44 (65,7%)	1166 (64,2%)	
Wiek w chwili zachorowania na stwardnienie rozsiane (w latach)			
Średni±SD	25,0±7,9	31,1±10,4	<0,0001
Mediana	24,5	30,0	
Zakres	7-49	5-67	
≤16 lat	7 (10,5%)	93 (5,1%)	
Czas trwania stwardnienia rozsianego (w latach)			
Średni±SD	15,3±11,4	11,3±9,6	0,0025
Mediana	12,0	9	
Zakres	1-51	0-62	
Przebieg choroby, n (%)			
Rzutowo-remisyjny	58 (86,6%)	1538 (84,6%)	0,6677
Pierwotnie postępujący	9 (13,4%)	279 (15,4%)	
Wiek w chwili rozpoczęcia fazy pierwotnie postępującej (n=9)		(n=279)	0,0087
Średni±SD	29,0±9,8	39,4±11,3	
Mediana	27,0	40,1	
Zakres	18-49	11-67	
Wiek w chwili rozpoczęcia fazy wtórnie postępującej (n=25)		(n=486)	0,0280
Średni±SD	34,8±11,4	39,6±10,2	
Mediana	34,0	39,1	
Zakres	14-59	14-74	
Czas do rozpoczęcia fazy wtórnie postępującej			
Średni±SD	16,6±1,5	21,4±0,6	
Mediana	16,0	19,1	
Krzywa Kaplana-Meiera dla czasu (mediana [95% PU]) w latach od rozpoczęcia fazy rzutowo-remisyjnej do fazy wtórnie postępującej (n=25) 16,0 [11,0-5,0]		(n=486) 19,1 [17,5-21,2]	0,3399
Krzywa Kaplana-Meiera dla czasu (mediana [95% CI]) w latach od rozpoczęcia choroby do osiągnięcia stopnia niesprawności			
DSS 4	5,0 [4,0-10,0]	8,6 [7,9-9,9]	0,1866
DSS 6	12,0 [8,0-17,0]	20,1 [18,1-22,5]	0,0280
DSS 7	NA	29,9 [25,1-34,5]	

DSS – skala niesprawności Kurtzkiego, PU – przedział ufności.

RYCINA. Krzywe Kaplana-Meiera dla czasu od rozpoczęcia choroby do osiągnięcia stopnia niesprawności 4 punkty (A), 6 punktów (B) i 7 punktów (C) w skali niesprawności Kurtzkiego. Porównanie między chorymi ze stwardnieniem rozsianym i padaczką ($n=67$, a) i bez padaczki ($n=1817$, b)

U 35 z 102 chorych związek między napadami padaczkowymi a SM był przypadkowy, ponieważ u pacjentów występowały inne czynniki ryzyka rozwoju padaczki. W niektórych przypadkach obserwowano ponadto długi odstęp między wystąpieniem napadu a zachorowaniem na stwardnienie rozsiane. Powyższe dane przemawiają przeciwko związkowi przyczynowemu między padaczką a stwardnieniem rozsianym.^{17,22} Podobne wyniki opisali w swoim doniesieniu Nyquits i wsp. Wyłączyli oni z dalszej analizy 34 pacjentów ze stwardnieniem rozsianym i napadami padaczkowymi, ponieważ u chorych tych występowały inne choroby układu nerwowego, mogące być podłożem drgawek.¹⁶ Prawdopodobnie współwystępowanie napadów padaczkowych i stwardnienia rozsianego wynosi zatem 0,7%, co odpowiada rozpowszechnieniu padaczki w populacji ogólnej (0,5-1%).²³

Obserwacje autorów potwierdzają spostrzeżenie, że napady padaczkowe mogą być pierwszym objawem stwardnienia rozsianego. Zwraca uwagę także częste występowanie stanu padaczkowego w tej populacji chorych, w niektórych przypadkach kończącego się zgonem. Napady padaczkowe mogą pojawić się w każdym etapie choroby, także w jej wczesnej fazie.¹⁹ Również w badaniu autorów wykazano, że napady padaczkowe były pierwszym objawem stwardnienia rozsianego w 10,5%, co jest zgodne z danymi z piśmiennictwa.^{24,25} Z punktu widzenia patofizjologii, wczesne wystąpienie napadu padaczkowego w przebiegu stwardnienia rozsianego, lub niekiedy przed ujawnieniem się objawów klinicznych choroby może sugerować związek między padaczką a procesem zapalnym ośrodkowego układu nerwowego w stwardnieniu rozsianym. W przebiegu stwardnienia rozsianego mogą pojawiać się wszystkie rodzaje napadów padaczkowych,¹⁷ lecz obserwacje autorów potwierdzają, że najczęściej są to napady częściowe,^{9,26} zwłaszcza ogniskowe napady ruchowe,²⁷ często z wtórnym uogólnieniem.^{1,19} Odsetek napadów częściowych (>50%) jest większy niż w populacji ogólnej chorych z padaczką (blisko 30%),²⁴ co może potwierdzać hipotezę

o stwardnieniu rozsianym jako prawdopodobnym czynnikiem etiologicznym padaczki.²⁶ Przewaga napadów częściowych, a także ogniskowych zmian napadowych w zapisie EEG, również wskazuje na znaczenie zmian ogniskowych w pojawianiu się napadów padaczkowych.^{1,28} Hipoteza o bezpośredniej roli plak lub obrzęku, zmian zapalnych lub odczynu głoju wokół ognisk demielinizacji²⁸ znajduje potwierdzenie w badaniach neuropatologicznych i obrazowych. Wykazano, że około 25% plak położonych jest w pobliżu kory mózgu,⁶ a badania rezonansu magnetycznego (MR) sugerują, że u chorych ze stwardnieniem rozsianym i napadami padaczkowymi większa jest częstość występowania zmian czysto korowych⁸ lub obejmujących także korę mózgową.^{7,29} Zaskakujące jest, iż napady zdarzają się rzadko podczas rzutów choroby (w badaniu autorów 6%). Zjawisko to, opisywane również przez Posera i Brinara,¹⁷ można tłumaczyć dużą liczbą plak niemych klinicznie. Z tego punktu widzenia napady padaczkowe mogą być postrzegane jako rzut choroby, bez innych objawów neurologicznych. Wpływ mechanizmów zapalnych na wyzwalanie napadów padaczkowych może wyjaśniać dobre rokowanie w tych przypadkach.^{1,3} Istotnie, u 92,5% pacjentów obserwowano jeden lub kilka napadów padaczkowych, jedynie u 7,5% padaczka miała charakter przewlekły, z nawracającymi i nie poddającym się leczeniu napadami.

Przyjmując, że napady padaczkowe są jedynie objawem aktywnych ognisk demielinizacji, oraz biorąc pod uwagę dobre rokowanie,³ niektórzy autorzy zalecają włączenie leczenia przeciwpadaczkowego dopiero po drugim lub trzecim napadzie.⁹ Jednak zagadnienie włączania leków przeciwpadaczkowych wciąż pozostaje przedmiotem dyskusji. Brakuje wiarygodnych badań klinicznych, które dostarczyłyby dowodów na przewagę wczesnego lub późnego włączenia leczenia przeciwpadaczkowego u chorych na stwardnienie rozsiane.³⁰ Mimo że padaczka w stwardnieniu rozsianym ma zazwyczaj łagodny przebieg, nie należy zapominać o możliwości wystąpienia stanu padaczkowego. U chorych na stwardnienie rozsiane

jest on znacznie częstszy (27% w grupie chorych badanych przez autorów, w innych doniesieniach: 23 i 25%),^{26,31} niż w populacji ogólnej chorych na padaczkę (2-10% wg Shorvona). Stan padaczkowy stanowi zagrożenie życia dla pacjentów z SM i padaczką: często obserwuje się nawroty, a niekiedy, jak w przypadku dwóch badanych chorych, może być przyczyną zgonu. Zwiększona częstość występowania stanu padaczkowego przemawia za włączaniem długoterminowego leczenia przeciwpadaczkowego po pierwszym napadzie, co pozostaje w sprzeczności z poprzednimi zaleceniami.

W grupie chorych obserwowanych przez autorów mediana wieku w chwili rozpoznania stwardnienia rozianego była mniejsza niż w populacji ogólnej pacjentów z SM bez padaczki, którzy stanowili grupę kontrolną w omawianym badaniu.¹⁵ Wyjaśnieniem tego zjawiska może być większy odsetek chorych o początku zachorowania w dzieciństwie (10,5%) w obserwowanej grupie pacjentów z padaczką, w porównaniu z ogólną populacją pacjentów ze stwardnieniem rozianym. Renoux i wsp. w ostatnio opublikowanym doniesieniu, omawiającym dużą, liczącą 17 934 dorosłych bazę danych z kilku ośrodków neurologicznych, wykazali, że odsetek osób o początku zachorowania przed 16 r.ż. wynosi 2,2%.³³ Analizując objawy kliniczne, autorzy stwierdzili, że częstość występowania objawów mózgowych, w tym napadów padaczkowych, jest większa w grupie osób o początku zachorowania w dzieciństwie (17%), w porównaniu z grupą o późniejszym początku zachorowania, w której tych objawów nie obserwuje się.

Matthews zasugerował podział pacjentów z SM na następujące podgrupy: chorzy z rzadkimi napadami drgawkowymi związanymi z rzutami, pacjenci z rzadkimi napadami drgawkowymi, u których wystąpienie napadu nie ma związku z rzutem, i pacjenci z powtarzającymi się napadami, ze stanem padaczkowym włącznie, oraz z zaburzeniami funkcji poznawczych.³⁴ Taki podział zakłada, że pojawianiu się napadów padaczkowych u chorych ze stwardnieniem rozianym mogą sprzyjać czynniki inne niż demielinizacja w obrębie kory mózgu czy proces zapalny. Niektórzy autorzy uważają, że prawdopodobieństwo wystąpienia napadów padaczkowych jest większe w późniejszym okresie choroby, zwłaszcza u pacjentów z dużą niesprawnością i zaburzeniami funkcji poznawczych,^{9,25,35} lecz dotychczas żadne badanie nie wykazało związku między napadami drgawkowymi a przebiegiem, podtypem czy ciężkością SM. W badaniu autorów obserwowano tendencję do szybszego rozwoju nieodwracalnej niepełnosprawności u chorych ze stwardnieniem rozianym i padaczką w porównaniu z pacjentami bez padaczki. Wykazano istotność statystyczną dla wyniku 6 punktów w skali DSS, natomiast nie stwierdzono takiej zależności dla wyniku 4 punkty, być może z powodu niedostatecznej mocy statystycznej. Wyniki te sugerują, że zwyrodnienie korowe, uważane za związane z narastaniem niesprawności,³⁶ może pojawić się jedynie u tych właśnie pacjentów. Być może odgrywa ono także rolę w pojawieniu się napadów padaczkowych i częstym występowaniu

stanu padaczkowego. Niestety autorzy nie mogli dokonać porównania danych klinicznych z obrazowaniem MR, ponieważ u części chorych włączonych wcześniej do bazy takich badań nie wykonywano. Ponadto w niektórych przypadkach MR było wykonywane wkrótce po wystąpieniu napadu padaczkowego. Dalsze prospektywne badania, włącznie z oceną lokalizacji i wielkości zaniku korowego za pomocą MR wysokiego pola, powinny umożliwić ocenę zagadnień, które nie zostały uwzględnione w opracowaniu autorów.

Reproduced by Permissions of SAGE Publications, London, Los Angeles, New Delhi and Singapore, from *Multiple Sclerosis*, 2011 17: 96-102. Copyright 2011 SAGE Publications.

PIŚMIENNICTWO

1. Koch M, Uyttenboogaart M, Polman S and De Keyser J. Seizures in multiple sclerosis. *Epilepsia* 2008; 49: 948-953.
2. Banerjee PN, Filippi D and Allen Hauser W. The descriptive epidemiology of epilepsy – a review. *Epilepsy Res* 2009; 85: 31-45.
3. Kinnunen E and Wikström J. Prevalence and prognosis of epilepsy in patients with multiple sclerosis. *Epilepsia* 1986; 27: 729-733.
4. Waxman SG. Clinico-pathological correlations in multiple sclerosis and related disorders. In: Waxman SG, Ritchie JM (eds) *Advances in Neurology*. Vol 31, New York: Raven Press, 1981.
5. Hirsch HE and Parks ME. Na⁺- and K⁺-dependent adenosine triphosphate changes in multiple sclerosis plaque. *Ann Neurol* 1983; 13: 658-663.
6. Brownell B and Hughes JT. The distribution of plaques in the cerebrum in multiple sclerosis. *J Neurol Neurosurg Psy* 1962; 25: 315-320.
7. Thompson AJ, Kermode AG, Moseley IF, MacManus DG and McDonald WI. Seizures due to multiple sclerosis: seven patients with MRI correlations. *J Neurol Neurosurg Psy* 1993; 56: 1317-1320.
8. Calabrese M, De Stefano N, Atzori M, Bernardi V, Mattisi I, Barachino L, et al. Extensive cortical inflammation is associated with epilepsy in multiple sclerosis. *J Neurol* 2008; 255: 581-586.
9. Spatt J, Chaix R and Mamoli B. Epileptic and nonepileptic seizures in multiple sclerosis. *J Neurol* 2001; 248: 2-9.
10. Confavreux C, Vukusic S, Moreau T and Adeleine P. Relapses and progression of disability in multiple sclerosis. *N Engl J Med* 2000; 16: 1486-1487.
11. Confavreux C, Compston DA, Hommers OR, McDonald WI and Thompson AJ. EDMUS, a European database for multiple sclerosis. *J Neurol Neurosurg Psy* 1992; 55: 671-676.
12. Poser CM, Paty DW, Scheinberg L, et al. New diagnostic criteria for multiple sclerosis: guidelines for research protocols. *Ann Neurol* 1983; 13: 227-231.
13. Lublin FD and Reingold SC. Defining the clinical course of multiple sclerosis: results of an international survey. National Multiple Sclerosis Society (USA) Advisory Committee on Clinical Trials of New Agents in Multiple Sclerosis. *Neurology* 1996; 46: 907-911.
14. Kurtzke JF. Rating neurology impairment in multiple sclerosis: an expanded disability status scale (EDSS). *Neurology* 1983; 33: 1444-1452.
15. Confavreux C and Vukusic S. Age at disability milestones in multiple sclerosis. *Brain* 2006; 129: 595-605.
16. Nyquist P, Cascino G and Rodriguez M. Seizures in patients with multiple sclerosis seen at Mayo Clinic, Rochester, Minn, 1990-1998. *Mayo Clin Proc* 2001; 76: 983-986.
17. Poser CM and Brinar VV. Epilepsy and multiple sclerosis. *Epilepsy Behav* 2003; 4: 6-12.
18. Nicoletti A, Sofia V, Biondi R, Lo Fermo S, Reggio E, Patti F, et al. Epilepsy and multiple sclerosis in Sicily: a population-based study. *Epilepsia* 2003; 44: 1445-1448.
19. Kelley BJ and Rodriguez M. Seizures in patients with multiple sclerosis: epidemiology, pathophysiology and management. *CNS Drugs* 2009; 23: 805-815.
20. Striano P, Orefice G, Brescia Morra V, Boccella P, Sarappa C, Lanzillo R, et al. Epileptic seizures in multiple sclerosis: clinical and EEG correlations. *Neurol Sci* 2003; 24: 322-328.
21. Munschauer FE and Kinkel RP. Managing side effects of interferon-beta in patients with relapsing-remitting multiple sclerosis. *Clint Ther* 1997; 19: 883-893.

22. Cendrowski Wand Majowski J. Epilepsy in multiple sclerosis. *Neurol Sci* 1972; 17: 389–398.
23. Sanders JW and Shorvon SD. Epidemiology of the epilepsies. *J Neurol Neurosurg Psy* 1996; 61: 433–443.
24. Moreau Th, Sochurkova D, Lemesle M, Madinier G, Billiar Th, Giroud M, et al. Epilepsy in patients with multiple sclerosis: radiological-clinical correlations. *Epilepsia* 1998; 39: 893–896.
25. Striano P, Striano S, Carrieri PB and Boccella P. Epilepsia partialis continua as a first symptom of multiple sclerosis: electrophysiological study of one case. *Mult Scler* 2003; 9: 199–203.
26. Engelsen BA and Grønning M. Epileptic seizures in patients with multiple sclerosis Is the prognosis of epilepsy underestimated? *Seizure* 1997; 6: 377–382.
27. Drake Jr WE and Macrae D. Epilepsy in multiple sclerosis. *Neurology* 1961; 11: 810–816.
28. Ghezzi A, Montanini R, Basso P, Zaffaroni M, Massimo E and Cazzullo C. Epilepsy in multiple sclerosis. *Eur Neurol* 1990; 30: 218–223.
29. Truyen L, Barkhof F, Frequin ST, Polman CH, Tobi H, Hommes OR, et al. Magnetic resonance imaging of epilepsy in multiple sclerosis: a case control study. Implications for treatment trials with 4-aminopyridine. *Mult Scler* 1996; 1: 213–217.
30. Koch MW, Polman SK, Uytendboogaart M and De Keyser J. Treatment of seizures in multiple sclerosis. *Cochrane Database Syst Rev* 2009; 8: CD007150.
31. Sokic DV, Stojavljevic N, Drulovic J, Dujmovic I, Mesaros S, Ercegovic M, et al. Seizures in multiple sclerosis. *Epilepsia* 2001; 42: 72–79.
32. Shorvon S. Status epilepticus. Its clinical features and treatment in children and adults. Cambridge: Cambridge, University Press, 1994.
33. Renoux C, Vukusic S, Mikaeloff Y, et al. Natural history of multiple sclerosis with childhood onset. *N Engl J Med* 2007; 356: 2603–2613.
34. Mathews WB. Symptoms and signs. In: Mathews WB (ed.) *McAlpine's Multiple Sclerosis*, 2nd ed. Edinburgh: Churchill Livingstone, 1991, pp.61–63.
35. Lebrun C. Epilepsy and multiple sclerosis. *Epileptic Disord* 2006; 8: S55–S58.
36. Grassiot B, Desgranges B, Eustache F and Defer G. Quantification and clinical relevance of brain atrophy in multiple sclerosis: a review. *J Neurol* 2009; 256: 1397–1412.